

PROBLEMI PROSTORNOG UREDJENJA PRIVREDNO NEDOVOLJNO RAZVIJENIH PODRUČJA BOSNE I HERCEGOVINE

Miloš D. Mišković*

IZVLEČEK

UDK 911.3:711.2 (497.15)

Po sprejetih kriterijih ima 43,7 % teritorija Bosne in Hercegovine status ekonomsko nezadovoljno razvitega območja. Avtor prikazuje glavne probleme prostorske ureditve.

ABSTRACT

UDC 911.3:711.2 (497.15)

PROBLEMS OF SPATIAL ORGANIZATION OF THE UNDERDEVELOPED REGIONS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

The status of economically underdeveloped regions by accepted criteria has 43,7 % of Bosnia and Herzegovina. The author states main problem of spatial organization of those regions.

Po postojećim kriterijima gotovo polovina naše zemlje ima status privredno nedovoljno razvijenih područja obuhvatajući tri SR - Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru i Makedoniju te SAP Kosovo ili sa stalno prisutnim nesaglasjem o tome između razvijenih i nerazvijenih dijelova zemlje. Nerazvijeni u prvi plan ističu kao kriterij društveni proizvod po stanovniku, jer on više umanjuje njihovu razvijenost, a razvijeni se opredjeljuju za osnovna sredstva po stanovniku i relativnu zaposlenost, jer im ovo više odgovara.

Jedan broj istaknutih ekonomista već godinama ističe da, uzme li se u obzir granična vrijednost izvjesnih kriterija - nacionalni dohodak po stanovniku, osnovna sredstva po stanovniku i broj zaposlenih na 1000 stanovnika, i razvijene republike - Hrvatska, Slovenija i dio Srbije bez Kosova imali bi svoja nerazvijena područja. Predlagano je, da se po opštinama u čitavoj zemlji utvrdi stepen nerazvijenosti, da se takvi dijelovi zakonski utvrde i tek da se na osnovu toga ostvaruju prava na podsticajna sredstva. Ovako izvršena diferencijacija na nerazvijene i razvijene omogućila bi svrsishodnije ulaganje sredstava iz različitih izvora i isključilo trošenje ovih sredstava za neproduktivne svrhe vodećih gradova republika i pokrajina te opštinskih centara.

---

* Dr.,izr.prof., Odsek za geografiju PMF, 71000 Sarajevo, Vojvode Putnika 43, YU.

Na teritoriji SR BiH privredno nedovoljno razvijena područja su utvrđena na osnovu slijedećih kriterija:

1. Društveni proizvod ukupne privrede po stanovniku.
2. Nacionalni dohodak po stanovniku.
3. Stepen zaposlenosti stanovništva - broj zaposlenih u društvenom sektoru na 1000 stanovnika.
4. Vlastita kalkulativna sredstva za opštu i zajedničku potrošnju.

Tako imaju status nerazvijenih opštine kod kojih dostignuti nivo razvijenosti mjeren sa tri od četiri pokazatelja, od kojih je jedan društveni proizvod ukupne privrede, ne prelazi graničnu vrijednost od 75 % prosjeka Republike. Na osnovu ovakve kvalifikacije status nerazvijenih ima 46 opština (43,7 % teritorija i 35,7 % stanovništva SR BiH): Bijeljina, Bosanska Krupa, Bratunac, Busovača, Cazin, Čelinac, Duvno, Fojnica, Gračanica, Gradačac, Grude, Hadžići, Kalesija, Kiseljak, Kladanj, Ključ, Kotor Varoš, Laktaši, Lištica, Lopare, Ljubuški, Nevesinje, Odžak, Orašje, Posušje, Prnjavor, Prozor, Rudo, Sanski Most, Skender Vakuf, Srebrenica, Srebrenik, Šekovići, Teslić, Tešanj, Velika Kladuša, Zvornik i Žepče. Uzme li se u obzir i tendencija opadanja broja stanovnika u 35 opština BiH i uvjet da granična vrijednost za društveni proizvod ukupne privrede po stanovniku ne prelazi 90 % republičkog prosjeka, tretman privredno nedovoljno razvijenih opština u 1989. i 1990. proširio bi se na još osam opština: Foča, Kalinovik, Kreševo, Livno, Mrkonjić Grad, Rudo, Rogatica, Šipovo i Trnovo. Pregled stepena razvijenosti opština BiH ilustruje sledeća tabela - SR BiH = 100,0.

	Društveni proizvod po stanovniku 1987	Nacionalni dohodak po stanovniku 1987	Stepen zaposlen. stanovnika 1987	Kalkul. prihodi opština 1986
do 35 %	3	3	-	-
35,5-50,0 %	12	8	10	1
50,5-75,0 %	28	29	26	29
75,5-100,0 %	33	34	34	46
100,5-120 %	12	12	16	14
više od 120,5 %	21	23	23	19
Opština	109	109	109	109

Iz priložene karte je vidljivo, da privredno nedovoljno razvijene opštine BiH obrazuje pet karakteristično razmještenih skupina - dvije u južnom i tri u sjevernom dijelu Republike, dakle, ima ih u svim prirodnim i društveno-ekonomskim cjelinama. Iznenadjuje činjenica da opština sa ovakvim društvenim i ekonomskim statusom ima i u peripanonskom dijelu BiH, bosanskoj posavini. Teško je prihvatiti zbilju da ovoj skupini pripada i plodna Semberija koja se gotovo čitava nalazi u okviru opštine Bijeljina.

Koncipiranje strategije našeg poratnog razvoja i ustvarivanje odgovarajućih ciljeva je dobro poznato. Uzme li se u obzir i naslijeđeno stanje, treba istaći, da su dinamiku društveno-ekonomskih i prostornih promjena otežala velika ratna razaranja i ljudske žrtve za vrijeme velikih bitaka tokom NOR-a na teritoriji BiH. BiH je na ovaj način izgubila oko 174 000 svojih građana, bez lica poginulih u NOB. Šteta u industriji i rudarstvu procijenjena je na 2.511.419.066, a šumarstvu 6.696.421.109 dinara. Na teritoriji BiH je uništeno oko 450 km² mlade šume, 70 % stočnog fonda. Porušeno je 32 000 zgrada u gradovima, oštećeno oko 41 000. Posebno su teško stradala sela: uništeno je 323 500 stambenih i privrednih zgrada, a broj oštećenih seže do 150.000. Posredne štete je teško procijeniti. Ovakvu destrukciju u društveno-ekonomskoj i prostornoj strukturi teško je bilo sanirati. Prioritet je dat teškoj industriji, bitnim elementima tehničke infrastrukture i urbanim centrima.

Za djelotvorno funkcionisanje politike prostornog uređenja veoma je značajna njegova intelektualna i zakonodavna pozicija. Ova druga oživotvorena je 1974. godine donošenjem Zakona o prostornom uređenju ali je i dalje djelatnost prostornog planiranja institucionalno ostala neizgrađena i kadrovski nepotpuno profilirana. Suvišno je isticati da je i za ovu djelatnost potrebna široka naučna baza. Za ilustraciju zakonodavne manjkavosti neka posluži i ovaj primjer. Članom 268. Zakona o prostornom uređenju iz 1974. predviđeno je da radna organizacija koja se registruje za izradu prostornih planova mora imati najmanj šest lica sa visokom spremom, od kojih su najmanje dvojica arhitekti. U novom Zakonu o prostornom uređenju iz 1987. učiniće se veliki pomak - preciznije se određuje profesionalna struktura zaposlenih u organizaciji udruženog rada za izradu prostornih planova: dva lica treba da budu inženjeri arhitekture, dva gradjevinarstva (za saobraćaj i vodoprivredu), inženjer poljoprivrede i diplomirani ekonomista. Ostali potrebni stručnjaci se ne pominju.

Nakon analize Prostornog plana BiH za period 1981. do 2000. godine namaće se zaključak da ne postoji cjelovita koncepcija prostorne strukture Republike. Ova se misao u prvom redu odnosi na razradu razvoja većih gradskih centara i vodećeg grada Republike, diferencijalan pristup analizi urbane mreže u pojedinim dijelovima radi usmjeravanja njihovog razvoja u modele sa stanovišta tekućih i budućih funkcija. Proces dekoncentracije gradskih funkcija različito je izražen u pojedinim gradskim centrima, provodi se u prvom redu u interesu tih gradova a manje u interesu prilagođavanja izvangradskog prostora funkciji gradova, njihovog privrednog aktiviranja i stvaranju inicijalnih elemenata urbane regije sa stanovišta sadašnjih naučnih saznanja, ekonomskih i tehničkih mogućnosti. Veoma bi značajno bilo već sada umanjiti negativne tokove u urbanoj i ruralnoj mreži koji su u suprotnosti sa novim vizijama organizacije prostora. Transformacija geografskog prostranstva u moderno funkcionalno i estetski organizovanu teritoriju traži i određene organizacione pretpostavke radi izrade prostornog plana BiH, regionalnih prostornih planova i prostornih planova za opštine.

Izostala je potrebna elaboracija prostornog uređenja monofunkcionalnih horoloških cjelina za poljoprivredu, šumarstvo, turizam i rekreaciju. Izražene kolizije između ovih funkcija bilo bi mudro rješavati u skladu sa dobro proučanim prognozama i širim društvenim interesima. Naučne koncepcije za rekultivaciju pojedinih prirodno-teritorijalnih kompleksa krša BiH prenose se kao dug iz generacije u generaciju i u tom pogledu nije mala odgovornost geografije i geografa. Obilježavajući četrdesetogodišnjicu Univerziteta u Sarajevu tokom ove godine moralna je obaveza da se uz usmjeren svečarski ton izvrši analiza doprinosa nauke u uređenju prostora.

U politički i ekonomski neizgrađenim medjuregionalnim podjelama rada i integracionim procesima primjerenim vremenu, od Prostornog plana se nije moglo ni očekivati aktivnost na regionalnoj diferencijaciji prostora. Prepušteno je to u nadležnost zajednicama opština koje u sadašnjim prilikama imaju više funkciju društveno-političkih zajednica za društveno-politički rad, manje za ekonomske poslove i poslove prostornog uređenja. Odlaganje ovog posla nije u korist racionalne regionalne politike i prakse na formiranje mezoregionalne podjele na regije sa profiliranim endogenim i egzogenim funkcijama.

Nadležnosti prostornog planiranja ne iscrpljuju se projektima prostorne organizacije nego podrazumijevaju i uvid u njeno racionalno funkcionisanje. Nepostojanje potrebne koordinacije između društvenog i prostornog planiranja u svim fazama donošenja društvenih i prostornih planova kasnije nanosi velike štete. Primjer za ovo su neke postolimpijske ambicije u turizmu, favorizovanje nekih gradskih centara i nekih opština.

Poslovi prostornog planiranja su od posebnog društvenog interesa. Međutim, i dalje su u BiH prostorno i društveno planiranje institucionalno odvojene djelatnosti; za poslove društvenog planiranja postoji stalni organ republičke uprave - Zavod za društveno planiranje a za poslove prostornog planiranja nema stalno radno nadležne ustanove, ti se poslovi odvijaju s vremena na vrijeme.

Naučna saznanja iz oblasti uređenja prostora koja nam difuzijom inovacija prispjevaju iz inostranstva su dragocjena ali bez vlastitih metodoloških istraživanja našeg prostora i vlastite teorijske podloge nećemo imati efikasnu politiku regionalnog razvoja i racionalnog prostornog planiranja.

Poratni vizionarski snovi o brzom tempu razvoja privredno nerazvijenih dijelova zemlje nisu se ostvarili pa stanje koje imamo danas u tom pogledu nije samo posledica svojevremenog kapitalističkog sistema. U kojoj mjeri odgovornost ide na neracionalna demografska kretanja i efikasnost rada? Ako se mogu tražiti i nalaziti razlozi u delikatnosti mijenjanja ekonomske i prostorne strukture planinskih područja BiH,

privredno nerazvijena područja peripanonskog oboda svoju sadašnju nedovoljnu privrednu razvijenost mogu zahvaliti višegodišnjoj poziciji u primarnoj raspodjeli, na njihovim je plećima vršena obnova zemlje i industrijalizacije, od 1945. godine cijene poljoprivrednih proizvoda, energije i sirovina regulisala je država.

LITERATURA

Analiza ostvarivanja politike ravnomjernijeg razvoja Republike i bržeg razvoja privredno nedovoljno razvijenih područja u periodu od 1986. do 1988. godine sa ocjenom uslova i mogućnosti i mjerama za ostvarivanje politike u ovoj oblasti u 1989. i 1990. godini. SR BiH, Izvršno vijeće Skupštine BiH, Sarajevo, 10. novembra 1988.

Društveni plan Bosne i Hercegovine za period od 1986. do 1990. Službeni list SR BiH, broj 39. od 30. decembra 1985.

Dugoročni društveni plan BiH za period od 1986. do 2000. godine. Službeni list SR BiH, broj 38. od 28. decembra 1985. godine.

Prostorni plan Bosne i Hercegovine za period od 1981. do 2000. godine. Službeni list SR BiH, broj 15. od 28. aprila 1989.

Zakon o prostornom uređenju, Službeni list SR BiH, broj 13. od 23. maja 1974.

Zakon o prostornom uređenju, Službeni list SR BiH, broj 9. od 17. aprila 1987.

Privredno nedovoljno razvijene opštine SR Bosne i Hercegovine.
Numeracija opština prema redoslijedu navedenja u tekstu.

PROBLEMS OF SPATIAL ORGANIZATION OF THE UNDERDEVELOPED REGIONS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

The status of the economically underdeveloped regions has been given to 46 communities, which is 43,7 % of the territory and 35,7 % of the population. The following are the criteria for determining the degree of development:

1. The social product per capita
2. The national income per capita
3. The degree of unemployment
4. The income used for common expenditure

The status of underdeveloped communities has been given to communities in which the level of development, measured by three of four criteria (including the first obligatorily) does not surpass 75 % of the average of the Republic.

The author analyses in main lines the problems of spatial organization of those regions of Bosnia and Herzegovina pleading for coordination of social and spatial planning and better organization provided by a wider basis of experts.